

Katarzyna Bagan-Kurluta, Grażyna B. Szczygieł

Kara śmierci we współczesnym świecie

Palestra 51/7-8(583-584), 92-104

2006

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

KARA ŚMIERCI WE WSPÓŁCZESNYM ŚWIECIE

W nowe tysiąclecie weszliśmy respektując prawa człowieka, a zwłaszcza najistotniejsze z nich, a mianowicie prawo do życia. Wyrazem tego są rozwiązania przyjęte na forum międzynarodowym zawarte w konwencjach, takich jak: Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności (1950), Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (1966), Amerykańska Konwencja Praw Człowieka (1969) oraz Afrykańska Karta Praw Człowieka i Ludów (1981). Równocześnie ochrona prawa do życia przejawia się w rezygnacji z kary śmierci w systemach krajowych większości państw naszego globu.

Wśród konwencji uniwersalnym rozwiązaniem odnoszącym się do kary śmierci jest Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych z 16 grudnia 1966 r.¹ Art. 6 ust. 2 Paktu dopuszcza wykonywanie kary śmierci w państwach, gdzie nie została ona jeszcze zniesiona, za najpoważniejsze przestępstwa, zgodnie z ustawą obowiązującą w chwili ich popełnienia i orzeczonej w wyniku prawomocnego wyroku właściwego sądu. Skazany może ubiegać się o amnestię, ułaskawienie lub zmianę wyroku (ust. 4). Protokół² uzupełniający tekst Paktu zawiera zobowiązanie państw do niewykonywania kary śmierci wobec jakiegokolwiek osoby znajdującej się pod jurysdykcją państwa-strony oraz do podjęcia wszelkich niezbędnych kroków w celu zniesienia kary śmierci (art. 1 ust. 1 i 2). Przewidziano w nim możliwość składania przez państwa zastrzeżeń dopuszczających stosowanie kary śmierci w czasie wojny jako konsekwencję skazania za najpoważniejsze przestępstwa o charakterze wojskowym popełnione w czasie wojny. W chwili obecnej spośród 191 państw-członków ONZ stronami Paktu są 152 państwa³, w tym 56 państw⁴ uczy-

¹ Dz.U. z 1977 r. Nr 38, poz. 167.

² Drugi Protokół fakultatywny do Międzynarodowego Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych w sprawie zniesienia kary śmierci z 15 grudnia 1989 r. Tekst polski (w.): B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka. Dokumenty międzynarodowe*, Toruń 1996, s. 51–53.

³ Następnym 8 państw podpisało pakt bez późniejszej ratyfikacji. Są to: Chiny – 1998, Sao Tome i Principe – 1995, Nauru – 2001, Gwinea-Bissau – 2000, Kazachstan – 2003, Laos – 2000, Liberia – 1967. Dane z dnia 9 czerwca 2004 r. z: <http://www.unhcr.ch/pdf/report.pdf>.

⁴ Są to: Albania – 1992, Algieria – 1989, Andora – 2000, Angola – 1992, Argentyna – 1986, Armenia – 1993, Azerbejdżan – 1992, Bangladesz – 2000, Belize – 1996, Benin – 1992, Bośnia i Hercegowina

niło to po 1984 roku⁵, a stronami Protokołu jest 50 państw⁶, 7 podpisało Pakt, lecz nie ratyfikowało.

Ze względu na ewolucję rozwiązań wśród porozumień o charakterze regionalnym wyróżnia się Europejska Konwencja Praw Człowieka i Podstawowych Wolności z 4 listopada 1950 roku⁷ wraz z dwoma Protokołami – szóstym dotyczącym zniesienia kary śmierci z 28 kwietnia 1983 roku⁸ oraz trzynastym dotyczącym zniesienia kary śmierci w każdych okolicznościach z 3 maja 2002 r.⁹. Konwencja w art. 2 ust. 1 dopuszcza przypadki wykonania kary śmierci, jako konsekwencje wyroku sądowego, skazującego za przestępstwo, za popełnienie którego ustawa przewiduje taką karę. Ponadto na podstawie art. 15 ust. 2 możliwe jest uchycenie zobowiązań wynikających z wskazanego już art. 2 chroniącego prawo do życia, jeśli chodzi o przypadki śmierci będące skutkiem zgodnych z prawem działań wojennych. Protokół szósty idąc dalej w kierunku realizacji postulatu zniesienia kary śmierci wprowadził w art. 1 postanowienie o jej zniesieniu oraz wskazanie, że nikt nie będzie skazany na tę karę i nie może nastąpić jej wykonanie. Żadne z postanowień znajdujących się w Protokole nie może być uchylone na podstawie wspomnianego już art. 15. Zgodnie z art. 2 Protokołu państwo może przewidzieć w swoich

– 1992, Burkina Faso – 1999, Burundi – 1990, Kambodża – 1992, Kamerun – 1984, Wyspy Zielonego Przylądka – 1993, Czad – 1995, Kongo – 1984, Chorwacja – 1991, Czechy – 1993, Wybrzeże Kości Słoniowej – 1992, Dżibuti – 2003, Dominika – 1993, Gwinea Równikowa – 1987, Erytrea – 2002, Estonia – 1992, Etiopia – 1992, Gruzja – 1994, Ghana – 2000, Grecja – 1997, Grenada – 1991, Gwatemala – 1992, Haiti – 1991, Honduras – 1997, Irlandia – 1990, Kuwejt – 1996, Kirgistan – 1995, Łotwa – 1992, Lesoto – 1992, Lichtenstein – 1999, Litwa – 1992, Malawi – 1994, Malta – 1990, Monako – 1997, Mozambik – 1993, Namibia – 1995, Nepal – 1991, Niger – 1986, Nigeria – 1993, Paragwaj – 1992, Filipiny – 1987, Korea Płd. – 1990, Mołdawia – 1993, Serbia i Czarnogóra – 1992, Seszele – 1992, Sierra Leone – 1996, Słowacja – 1993, Słowenia – 1991, Somalia – 1990, RPA – 1999, Suaziland – 2004, Szwajcaria – 1992, Tadżykistan – 1999, Tajlandia – 1997, Macedonia – 1991, Togo – 1984, Turkmenia – 1997, Uganda – 1995, USA – 1992, Uzbekistan – 1995, Jemen – 1987, Zambia – 1984, Zimbabwe – 1991.

⁵ Taką cezurę czasową przyjęto, zważywszy na artykuł profesora Jana Waszczyńskiego pt.: *Kara śmierci we współczesnym świecie* opublikowany w „Palestrze” w 1987 roku, w którym poddano analizie stan ustawodawstwa światowego w kwestii kary śmierci w oparciu o dane zebrane przez nierządowe organizacje międzynarodowe, zwłaszcza przez Amnesticę Międzynarodową. Rozważania dotyczyły roku 1983.

⁶ Australia – 1991, Austria – 1993, Azerbejdżan – 1999, Bośnia i Hercegowina – 2001, Bułgaria – 1999, Wyspy Zielonego Przylądka – 2000, Kolumbia – 1997, Kostaryka – 1998, Chorwacja – 1996, Cypr – 1999, Dania – 1994, Dżibuti – 2003, Ekwador – 1993, Finlandia – 1991, Gruzja – 1999, Grecja – 1997, Węgry – 1994, Islandia – 1991, Irlandia – 1993, Włochy – 1995, Lichtenstein – 1999, Litwa – 2002, Luksemburg – 1992, Malta – 1995, Monako – 2000, Mozambik – 1993, Namibia – 1995, Nepal – 1998, Holandia – 1991, Nowa Zelandia – 1991, Norwegia – 1991, Panama – 1993, Portugalia – 1991, Rumunia – 1991, Serbia i Czarnogóra – 2001, Seszele – 1995, Słowacja – 1999, Słowenia – 1994, RPA – 2003, Hiszpania – 1991, Szwecja – 1991, Szwajcaria – 1994, Macedonia – 1995, Turkmenia – 2000, Wielka Brytania – 1999, Urugwaj – 1993, Wenezuela – 1993.

⁷ Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284–286.

⁸ Dz.U. z 2001 r. Nr 23, poz. 266.

⁹ <http://conventions.coe.int>.

ustawach karę śmierci za czyny popełnione w czasie wojny lub bezpośredniego zagrożenia wojną tylko w przypadkach przewidzianych w ustawie i zgodnie z jej postanowieniami. W Protokole trzynastym powtórzone zostały dwa postanowienia z szóstego Protokołu, znoszące stosowanie kary śmierci oraz uniemożliwiające uchylenie postanowień Protokołu na mocy art. 15 Konwencji. Obecnie stronami Konwencji są wszystkie państwa-członkowie Rady Europy. Protokół szósty został ratyfikowany przez 44 państwa, Rosja podpisała go w 1997 r., jednak nie ratyfikowała go do chwili obecnej¹⁰. Trzynasty Protokół wszedł w życie i ratyfikowały go 24 państwa¹¹, a został podpisany bez ratyfikacji przez 18 państw. Nie wyraziły intencji związania się z Protokołem Armenia, Azerbejdżan i Rosja.

W porozumieniu będącym częścią składową innego systemu regionalnego – Amerykańskiej Konwencji Praw Człowieka uchwalonej w ramach Organizacji Państw Amerykańskich na Międzynarodowej Wyspecjalizowanej Konferencji Praw Człowieka w San Jose w Kostaryce 22 listopada 1969 r.¹² art. 4 został poświęcony prawu do życia. Zobowiązuje on do wprowadzenia ustawowej ochrony życia w zasadzie od poczęcia i zakazuje arbitralnego pozbawiania życia. W ustępach od 2 do 6 reguluje stosowanie kary śmierci. Jest ona dopuszczalna we wszystkich państwach, w których nie została zniesiona, ale tylko za najpoważniejsze przestępstwa w wykonaniu prawomocnego wyroku właściwego sądu. Zakazane jest rozszerzanie jej stosowania na przestępstwa, wobec których nie stosuje się jej w chwili związania się Konwencją. Kara śmierci nie będzie ponownie ustanawiana w państwach, w których została uprzednio zniesiona. Nie będzie stosowana w odniesieniu do osób, które w chwili popełnienia przestępstwa nie ukończyły 18 lat lub ukończyły lat 70 oraz do kobiet ciężarnych. Każdej osobie skazanej na karę śmierci przysługuje pra-

¹⁰ Albania (k-1996, p-2000), Andora (k i p-1996), Armenia (k-2002, p-2003), Austria (k-1958, p-1984), Azerbejdżan (k i p-2002), Belgia (k-1955, p-1998), Bośnia i Hercegowina (k i p-2002), Bułgaria (k-1992, p-1999), Chorwacja (k i p-1997), Cypr (k-1962, p-2000), Czechy (k i p-1992), Dania (k-1953, p-1983), Estonia (k-1996, p-1998), Finlandia (k i p-1990), Francja (k-1974, p-1986), Gruzja (k-1999, p-2000), Niemcy (k-1952, p-1989), Grecja (k-1974, p-1998), Węgry (k i p-1992), Islandia (k-1953, p-1987), Irlandia (k-1953, p-1994), Włochy (k-1955, p-1988), Łotwa (k-1997, p-1999), Lichtenstein (k-1982, p-1990), Litwa (k-1995, p-1999), Luksemburg (k-1953, p-1985), Malta (k-1967, p-1991), Mołdawia (k i p-1997), Holandia (k-1954, p-1986), Norwegia (k-1952, p-1988), Polska (k-1993, p-2000), Portugalia (k-1978, p-1986), Rumunia (k i p-1994), Rosja (k-1998), San Marino (k i p-1989), Serbia i Czarnogóra (k i p- 2004), Słowacja (k i p-1992), Słowenia (k i p 1994), Hiszpania (k-1997, p-1985), Szwecja (k-1952, p-1984), Szwajcaria (k-1974, p-1987), Macedonia (k i p-1997), Turcja (k-1954, p-2003), Ukraina (k-1997, p-2000), Wielka Brytania (k-1951, p-1999).

¹¹ Andora, Austria, Belgia, Bośnia i Hercegowina, Bułgaria, Chorwacja, Cypr, Dania, Estonia, Gruzja, Węgry, Irlandia, Lichtenstein, Litwa, Malta, Portugalia, Rumunia, Serbia i Czarnogóra, Słowenia, Szwecja, Szwajcaria, Ukraina i Wielka Brytania.

¹² Tekst wraz z informacjami dotyczącymi statusu Konwencji i protokołów znajduje się na stronie internetowej Międzjamerykańskiej Komisji Praw Człowieka (Inter-American Commission on Human Rights; <http://www.cidh.org/Basicos/basic3.htm>, polski tekst (w:) B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *Prawa człowieka...*, s. 311 i n.

wo ubiegania się o amnestię, łaskę lub zmianę wyroku. W przypadku skorzystania z tego uprawnienia kara śmierci nie będzie wykonana do czasu rozpatrzenia wniosku. W świetle art. 27 ust. 2 stosowanie artykułu chroniącego prawo do życia nie może być zawieszane w czasie wojny, niebezpieczeństwa wojny, niebezpieczeństwa publicznego lub innej sytuacji wyjątkowej, która zagraża niepodległości albo bezpieczeństwu państwa-strony Konwencji. Dnia 8 czerwca 1990 r. uchwalony został Protokół do Konwencji dotyczący kary śmierci. W świetle art. 1 Protokołu państwa-strony nie będą stosowały na własnym terytorium kary śmierci wobec jakiegokolwiek osoby podlegającej ich jurysdykcji. W art. 2 dopuszczono jednak możliwość składania zastrzeżeń do Protokołu, które skutkowałyby możliwością stosowania tej kary w czasie wojny, zgodnie z prawem międzynarodowym, za wyjątkowo poważne przestępstwa o charakterze wojskowym. Konwencja weszła w życie 18 lipca 1978 roku, a jej stronami jest 25 państw¹³. Protokół do Konwencji nie wszedł jeszcze w życie, natomiast został ratyfikowany przez 8 państw¹⁴.

W Afrykańskiej Karcie Praw Człowieka i Ludów z Nairobi z 27 czerwca 1981 r.¹⁵ brak jest wyraźnego odniesienia do kary śmierci. Przewiduje ona jedynie w art. 4 nienaruszalność osoby ludzkiej i prawo każdej osoby do poszanowania jej życia, integralności fizycznej i moralnej oraz zakaz samowolnego pozbawiania tego prawa. Stronami Karty są 53 państwa¹⁶.

Na koniec 1983 roku 108 (63,3%) państw utrzymało karę śmierci w swym usta-

¹³ Argentyna – 1984, Barbados – 1982, Boliwia – 1979, Brazylia – 1992, Chile – 1990, Kolumbia – 1973, Kostaryka – 1970, Dominikana – 1978, Ekwador – 1977, Salwador – 1978, Grenada – 1978, Gwatemala – 1978, Haiti – 1977, Honduras – 1977, Jamajka – 1978, Meksyk – 1982, Nikaragua – 1979, Panama – 1978, Paragwaj – 1989, Peru – 1978, Surinam – 1987, Trynidad i Tobago – 1991, Urugwaj – 1985, Wenezuela – 1977. Stany Zjednoczone podpisały Konwencję w 1977, jednak brak jest ratyfikacji.

¹⁴ Brazylia – 1996, Kostaryka – 1998, Ekwador – 1998, Nikaragua – 1999, Panama – 1991, Paragwaj – 2000, Wenezuela 1993. Chile podpisało protokół w 2001 r., jednak nie został ratyfikowany.

¹⁵ African (Banjul) Charter on Human and Peoples' Rights, OAU Doc CAB/LEG/67/3 rev. 5, 21, I. L. M. 58(1982), UN reg. 10/09/1991, No. 26363. Polski tekst (w:) B. Gronowska, T. Jasudowicz, C. Mik, *op. cit.*, s. 344 i n.

¹⁶ Algeria – 1987, Angola – 1990, Benin – 1986, Botswana – 1986, Burkina Faso – 1984, Burundi – 1989, Kamerun – 1989, Wyspy Zielonego Przylądka – 1987, Republika Środkowej Afryki – 1986, Komory – 1986, Kongo – 1982, Kongo (RD) – 1987, Wybrzeże Kości Słoniowej – 1992, Dżibuti – 1991, Egipt – 1984, Gwinea Równikowa – 1986, Erytrea – 1999, Etiopia – 1998, Gabon – 1986, Ghana – 1989, Gwinea – 1982, Gwinea Bissau – 1985, Kenia 1992, Lesoto – 1992, Liberia – 1982, Libia – 1986, Madagaskar – 1992, Malawi – 1989, Mali – 1981, Mauretania – 1986, Mauritius – 1992, Mozambik – 1989, Namibia – 1992, Niger – 1986, Nigeria – 1983, Uganda – 1986, Rwanda – 1983, Sahrawi – 1986, Sao Tome i Principe – 1986, Senegal – 1982, Seszele – 1992, Sierra Leone – 1983, Somalia – 1985, RPA – 1996, Sudan – 1982, Suaziland – 1995, Tanzania – 1984, Czad – 1986, Togo – 1982, Tunezja – 1983, Zambia – 1984, Zimbabwe – 1986, Dane pochodzą z Twelfth Annual Activity Report of the African Commission on Human and Peoples' Rights, 1998–1999, Twenty fourth and Twenty fifth Ordinary Session, 26 April–5 May 1999, Banjul, Gambia, Annex 1: <http://www1.umn.edu/humanrts/africa/12thannex1.html>.

wodawstwie, 49 państw (31%) zniosło ją prawnie albo faktycznie, nie stosując jej co najmniej od 10 lat. Dwa państwa federacyjne, mianowicie USA i Australia, w niektórych stanach ją zachowały, w innych – zniosły¹⁷. W 2003 roku¹⁸ kara śmierci była w obowiązującym prawie w 104 państwach (53%), lecz w części tych państw (20) nie jest wykonywana od wielu lat, w 75 państwach (38%) abolicja obejmuje wszystkie przestępstwa, zaś w 15 (7,7%) dotyczy tylko przestępstw pospolitych.

Patrząc na mapę świata należy stwierdzić, że najmniej istotne zmiany nastąpiły na obszarze Afryki Północnej i Bliskiego Wschodu, bowiem tylko dwa na 19 państw zniosły karę śmierci, a mianowicie Cypr i Turcja, lecz ta ostatnia tylko w przypadku przestępstw pospolitych. Także na obszarze Azji trudno dostrzec znaczące przemiany. Karę śmierci zniosły dwa państwa tego obszaru, a mianowicie Kambodża i Nepal. Zbliżoną sytuację obserwujemy na kontynencie amerykańskim. Kara śmierci za przestępstwa pospolite została zniesiona w Boliwii i Chile, a całkowicie z katalogu kar została usunięta w Kanadzie, Paragwaju i na Haiti.

Zmiany nastąpiły na obszarze Afryki Saharyjskiej, bowiem 10 państw zniosło tę karę, zaś w 6 państwach nie jest ona wykonywana od ponad 10 lat.

W państwach Europy Zachodniej w 1983 roku kara śmierci figurowała tylko w ustawodawstwie Lichtensteinu, chociaż nie była wykonywana od 1785 roku. Zniesiono ją zaś w 1987 roku.

Szczególnym obszarem w kontekście tych rozważań jest Europa Wschodnia, bowiem minione dwudziestolecie to okres burzliwy w jej dziejach – przede wszystkim czas przemian społeczno-politycznych, związanych z powstaniem szeregu nowych państw i kształtowaniem się w nich nowych ustawodawstw. We wszystkich państwach obozu socjalistycznego kara śmierci miała swoje miejsce w kodeksach karnych, jednak była traktowana jako środek o charakterze wyjątkowym, bowiem umieszczano ją poza katalogiem kar zasadniczych i zawsze za przestępstwa zagrożone tą karą można było orzec karę pozbawienia wolności. Najczęściej karą tą zagrożone były, poza zabójstwem, przestępstwa polityczne oraz przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu i porządkowi publicznemu, a także przestępstwa gospodarcze powodujące uszczerbek w mieniu społecznym. Zważywszy że państwa obozu socjalistycznego podpisały Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, wprowadzano do kodeksów karnych ograniczenia podmiotowe dotyczące orzekania tej kary, a mianowicie kary tej nie orzekano wobec kobiet w ciąży i osób, które nie ukończyły 18 lat w momencie popełnienia przestępstwa¹⁹. W tej grupie państw najwcześniej karę śmierci zniesiono w Niemieckiej Republice Demokra-

¹⁷ Zob. J. Waszczyński, *Kara śmierci we współczesnym świecie*, „Palestra” 1987, Nr 9, s. 77.

¹⁸ Dane na podstawie: Amnesty International, *The Death Penalty: List of Abolitionist and Retentionist* (1 January 2003), <http://web.amnesty.org/library/index/ENGACT500032003>.

¹⁹ O ideologicznym uzasadnieniu kary śmierci zob. szerzej: M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń współczesnych systemów prawnych*, Warszawa 1998, s. 39 i n. Zob. także: J. R. Kubiak, *Kara śmierci w europejskich państwach socjalistycznych*, „Palestra” 1982, Nr 9–10.

tycznej, bowiem nastąpiło to w 1987 roku, w Rumunii i na Słowenii w 1989 r., a następnie w pozostałych państwach, z tym że w Bośni i Hercegowinie abolicja dotyczy tylko przestępstw pospolitych. W części państw abolicję poprzedzała abolicja *de facto* – Bułgaria, Węgry, Polska. W Związku Radzieckim kara śmierci była w katalogu kar i jak wynika z danych statystycznych była orzekana i wykonywana, chociaż znoszono ją trzykrotnie²⁰. Obecnie na 14 państw powstałych na obszarze dawnego Związku Radzieckiego w ustawodawstwie karnym 7 państw jest kara śmierci. Większość państw w części europejskiej dawnego Związku Radzieckiego zniosło karę śmierci. Pozostała tylko w Białorusi i Rosji, ale w tym państwie ostatnia egzekucja została wykonana, w 1999, chociaż jeszcze w 1996 roku wykonano 53 wyroki. W państwach na obszarze azjatyckim utrzymały karę śmierci państwa o tradycji islamskiej, a więc Kazachstan, Turkmenia i Uzbekistan.

Proces rezygnacji z kary śmierci nie przebiegał jednolicie. Wśród państw, które zniosły karę śmierci, są państwa, w których proces ten następował od stopniowego ograniczania katalogu przestępstw zagrożonych tą karą, poprzez wyeliminowanie jej stosowania do przestępstw pospolitych, aż do całkowitego wykreślenia kary śmierci z katalogu kar. Taki tryb postępowania obserwujemy w 25 na 75 państw, które zniosły całkowicie karę śmierci. Część państw (15) zniosła karę śmierci tylko za przestępstwa pospolite. Często zniesienie kary śmierci poprzedzało wprowadzenie abolicji *de facto*. Taki tryb postępowania wystąpił w 27 państwach, które całkowicie zniosły karę śmierci. W niektórych państwach od ostatniej wykonanej egzekucji do zniesienia kary śmierci upłynął bardzo długi okres. W Belgii ostatnią egzekucję wykonano w 1950 r., a karę śmierci zniesiono w 1996 r., w Danii zniesienie kary śmierci miało miejsce w 28 lat po ostatniej egzekucji, w Irlandii upłynęło 36 lat, zaś na Malcie 57 lat.

Odhodzenie od korzystania z kary śmierci jako środka walki z przestępczością przez poszczególne państwa jest zwieńczeniem z reguły długich procesów liberalizacji prawa w tym zakresie. Realizacja postaw abolicjonistycznych odzwierciedla wykształcony standard ochrony życia ukształtowany m.in. w drodze umów międzynarodowych. Jednakże akty prawa międzynarodowego zalecające rezygnację z kary śmierci nie miały istotnego wpływu na ustawodawstwa i praktykę poszczególnych państw, bowiem wśród państw, które zniosły karę śmierci, jak wynika z analizy danych dotyczących zniesienia kary śmierci w poszczególnych państwach i dat akceptacji umów międzynarodowych, ratyfikacja lub akcesja do umowy międzynarodowej nie miała w większości przypadków bezpośredniego wpływu na rezygnację z tej kary.

W grupie państw, które zniosły karę śmierci i są stronami umów międzynarodowych (72 państwa), w 23 państwach rezygnacja z kary śmierci nastąpiła przed

²⁰ Po raz pierwszy w 1917 roku, by wprowadzić już w 1918 roku, następnie zniesiono w styczniu 1920 roku, a przywrócono w maju tego roku. Po raz trzeci zniesiono tę karę w 1947 roku, by ponownie przywrócić w 1950 roku. Zob. szerzej: M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń...*, s. 41–43.

STAN USTAWODAWSTWA W KWESTII KARY ŚMIERCI W ROKU 1983 I W ROKU 2003²¹

Państwo	sy- stem	II	III	IV	Państwo	II	III	IV	Państwo	I	II	III	IV
Północna Afryka i Bliski Wschód													
Algeria	R				Oman	R			Jemen	R			
Bahrajn	R				Jordania	R			Katar	R			
Cypr	ADF	1983	2002	1962	Kuwejt	R			Arabia Saudyjska	R			
Egipt	R				Liban	R			Syria	R			
Iran	R				Libia	R			Tunezja	R			
Irak	R				Maroko	R			Turcja	R	2002		1984
Wyspy Zielonego Przyłądka	A		1981	1835	Zjednoczone Emiraty Arabskie	R			Izrael	AO	1954		1962
Afryka Saharyjska													
Angola	R		1992		Gwinea Bissau	R		1993	1986	Rep. Polud. Afryki	R	1995	1997
Republika Środkowej Afryki	R			1981	Wybrzeże Kości Słoniowej	R		2000		Gwinea Równikowa	R		
Botswana	R				Kenia	R				Suaziland	R		
Burkina Faso	R			1988	Lesoto	R				Uganda	R		
Burundi	R				Sierra Leone	R				Tanzania	R		
Kamerun	R				Liberia	R				Zambia	R		
Benin	R				Madagaskar	ADF			1958	Zimbabwe	R		
Czad	R				Malawi	R				Samoa	R		

²¹ Dane: Amnesty International, The Death Penalty: List of Abolitionist and Retentionist (1 January 2003) <http://web.amnesty.org/library/index/ENGA-CT500032003>.

Kongo	R			1982	Mauritius	R		1995	1987	Somalia	R		
Dzibuti	R	1995	1979		Mozambik	R		1990	1986	Gwinea	R		
Sudan	R				Erytrea	R				Rwanda	R		
Komory	R				Mauretania	R				Seszele	R	1993	
Etiopia	R				Niger	R			1976	Gambia	R		1981
Gabon	R				Sao Tome i Príncipe	R		1990		Senegal	R		1967
Ghana	R				Namibia			1990	1988	Mali			1980
Nigeria	R				Kongo Rep. Dem.	R							
Azja													
Afganistan	R				Indonezja	R				Singapur	R		
Bangladesz	R				Japonia	R				Pakistan	R		
Bhutan	R		1964		Birma	R				Sri Lanka	R		1976
Brunei Darussalam	R		1957		Laos	R				Mongolia	R		
Chiny	R				Malezja	R				Korea Demokratyczna	R		
Kambodża	R	1989			Maledywy	R			1952	Wietnam	R		
Korea Południowa	R				Nepal	R	1990	1997	1979	Tajwan	R		
Indie	R										R		
Europa Wschodnia													
Albania	R	2000			Rumunia	R		1989	1989	Węgry	R	1990	1988
Bułgaria	R		1998	1989	Chorwacja	R		1990		Polska	R	1997	1988
Czechy	R		1990		Macedonia	R		1991		Bośnia i Hercegowina	R	1997	
Słowacja	R		1990		Słowenia	R		1989		Moldawia	R		1995

Serbia i Czarnogóra		2002																		
Państwa na obszarze byłego ZSRR																				
Rosja		R	1999	Łotwa		1999				1996	Kingistan									R
Armenia		R		Azerbejdżan			1998			1993	Tadżykistan									R
Białoruś		R		Estonia			1998			1991	Uzbekistan									R
Kazachstan		R		Gruzja			1997			1994	Turkmenia									1999
				Litwa			1998			1995	Ukraina									1999
Europa Zachodnia																				
Austria	A	1984	1985	1967	Lichtenstein		1987		R	1785	Watykan	A								1969
Belgia	ADF		1996	1950	Luksemburg	A	1979		A	1949	Irlandia	ADF								1990
Dania	A	1933	1978	1950	Malta	AO	2000	1971	AO	1943	Italia	AO	1947							1994
Finlandia	A	1949	1972	1944	Monako	A	1962		A	1847	San Marino	AO	1848							1865
Francja	A		1981	1972	Holandia	A	1982	1870	A	1952	Hiszpania	AO	1978							1995
Niemcy	A		1987		Norwegia	A	1979	1905	A	1948	Szwecja	A	1921							1972
Grecja	ADF	1993		1972	Portugalia	A	1976	1867	A	1849	Szwajcaria	AO	1942							1992
Andora	R		1990	1943	Islandia	A	1928		A	1830	Wielka Brytania	AO	1973							1998
Ameryka																				
Antigua i Barbuda	R				Grenada				R	1978	Dominika	R								
Argentyna	R	1984			Gwatemala				R		Kuba	R								
Bahamy	R				Gujana	ADF					Dominikana	A								1966
Barbados	R				Haiti	R	1987		R	1972	Ekwador	A								1906
Belize	R				Honduras	A	1956		A	1940	Salwador	AO	1983							1973
Bolivia	R	1997		1974	Jamajka	R			R		Peru	R	1979							1979
Brazylia	AO	1979		1855	Meksyk	AO				1937	Św. Lucia	R								
Chile	R	2001		1985	Nikaragua	A	1979		A	1930	Św. Wincent i Grenadyny	R								

Kolumbia	A		1910		Panama	A		1903	Surinam	ADF		1982
Kostaryka	A		1877		Paragwaj	R	1992	1928	Trynidad i Tobago	R		
Kanada	AO	1976	1998	1962	USA	R			Urugwaj	R	1907	
Wenezuela	A		1863									
Australia i Oceania												
Australia	M	1984	1985	1967	Nowa Zelandia	ADF	1961	1989	Fidzi	R	1979	1964
Kiribati					Lauru			1968	Papua Nowa Gwinea	AO		1950
Togo				ADF	Tonga			1982	Tuvalu	A		
Vanuatu	A			1980	Tirom		1999		Wyspy Salomona	A	1966	1978
Mikronezja				1979	Wyspy Cooka	A			Samoa	R		
Filipiny	R											

*I – dane dot. 1983 r. (wg J. Waszczyńskiego) R – system retencjonistyczny, A – system abolicjonistyczny, ADF – system abolicji *de facto* (co najmniej 10 lat), AO – system abolicji ograniczonej (z wyjątkiem przestępstw wojskowych), II – data abolicji przestępstw pospólnych, III – data abolicji wszystkich przestępstw, IV – data ostatniej egzekucji.

formalną akceptacją umowy międzynarodowej (np. Finlandia zniosła karę śmierci w 1972 roku, a w 1976 r. podpisała Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych, w 1991 r. Protokół do niego, zaś w 1990 r. Europejską Konwencję Praw Człowieka czy Portugalia, która zniosła tę karę w 1976 r., a Pakt podpisała w 1978 r., Protokół w 1991, zaś Konwencję w 1978 r., a Protokół do niej w 1986 r.). W przypadku 37 państw zniesienie kary śmierci nie miało bezpośredniego związku z podpisaniem Paktu Praw Obywatelskich i Politycznych czy Europejskiej Konwencji Praw Człowieka albo też Protokołów do tych aktów, bowiem podpisanie któregoś z nich i zniesienie kary śmierci dzielił dość długi czas (np. Niemcy znieśli karę śmierci w 1987 r., a Pakt podpisały w 1976 r. i Protokół w 1992 r., a Konwencję w 1952 r., zaś Protokół do niej w 1989 r., czy Włochy, które znieśli karę śmierci w 1994 r. za wszystkie przestępstwa, a za przestępstwa pospolite w 1947 r., Pakt podpisały w 1976 r., a Protokół w 1995 r., zaś Konwencję w 1955 r., a Protokół do niej w 1988 r.).

W przypadku 33 państw zawarcie umowy międzynarodowej sankcjonowało stan abolicji *de facto*, często trwający od wielu lat (np. w Austrii, Belgii, Danii ostatnia egzekucja nastąpiła w 1950 r., a w Islandii – 1830 r., Irlandii – 1954 r., we Włoszech – 1947 r., w Lichtensteinie – 1785 r., w Luksemburgu 1947 r., na Malcie – 1943 r., w Monako – 1847 r.).

Można wskazać też na odwrotną sytuację. W grupie 33 państw, które nadal mają karę śmierci w katalogu kar, 69% stanowią takie, które są stronami co najmniej jednej umowy międzynarodowej, której przedmiotem jest ograniczenie kary śmierci. W przypadku 20 państw, w których kara śmierci jest przewidziana w ustawodawstwie, ale *de facto* nie jest wykonywana, 11 państw jest stroną przynajmniej jednej umowy międzynarodowej (np. w Rosji ostatnia egzekucja miała miejsce w 1999 r., a Rosja podpisała Pakt Praw Obywatelskich w 1976 r., zaś Konwencję Praw Człowieka w 1998 r.).

W państwach, w których utrzymano karę śmierci, przewidziana jest ona przede wszystkim za przestępstwa z zamachem na życie ludzkie (zabójstwo, zabójstwa kwalifikowane), a także za przestępstwa określane jako „przestępstwa polityczne”, a więc zdrada, szpiegostwo, przejęcie władzy na drodze niekonstytucyjnej. Niektóre państwa zagrożone terroryzmem wprowadziły tę karę za zamachy terrorystyczne (Algieria, Egipt), inne w odpowiedzi na nowy rodzaj przestępczości o szerokim zasięgu, jak handel narkotykami, wprowadziły karę śmierci za przywóz, posiadanie i sprzedaż narkotyków (Azja, Bliski Wschód, Północna Afryka²²). W krajach islamskich kara śmierci jest przewidziana także za przestępstwa obyczajowe (cudzołóstwo, homoseksualizm, zgwałcenie). Istotny wpływ na utrzymywanie kary śmierci w katalogu kar w tej części naszego globu z całą pewnością ma poparcie dla tej kary przez prawo islamskie²³. Na mapie świata są także państwa, w których kara

²² M. Mitera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń...*, s. 47.

²³ M. Mitera, M. Kubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń...*, s. 44.

ta jest przewidziana za sabotaż czy kontrabandę w postaci przywozu na teren państwa samochodów (Indie), spożycie alkoholu (Libia) czy łapownictwo, kradzieże, handel narkotykami (Chiny)²⁴.

Wśród państw, w ustawodawstwie których figuruje kara śmierci, najczęściej jest ona stosowana w Chinach (1995 – 2500 skazanych)²⁵. Chiny to także kraj, w którym najwięcej czynów jest zagrożonych tą karą (ok. 70 przestępstw, a wśród nich spekulacja, przemyt, łapówkarstwo, kradzież mienia państwowego). Wśród państw demokratycznych Japonia i USA to państwa, w których kara ta jest wykonywana. W USA, jak wynika z ustawy karnej z 1994 roku *Violent Crime Control and Law Enforcement Act*, a precyzyjniej z pakietu ustaw – Federalna ustawa o karze śmierci, tą karą zagrożone jest 47 przestępstw federalnych²⁶, a przed jej wprowadzeniem prawo federalne przewidywało tę karę tylko w przypadku dwóch przestępstw. Stany Zjednoczone są jedynym państwem o mieszanym systemie, w którym obok siebie występują stanowe systemy prawne przewidujące karę śmierci oraz takie, w których kara ta nie występuje. W przeważającej liczbie stanów kara śmierci jest jednak orzekana i wykonywana. Jedynie w 12 stanach²⁷ prawo jej nie przewiduje. W latach 1976–2004 w USA wykonano 911 egzekucji. Najwięcej egzekucji wykonano w 1999 roku, a mianowicie 98. W ostatnich latach liczba egzekucji systematycznie spada, bowiem w 2003 roku wykonano 65 wyroków śmierci, a w 2004 – 26²⁸. Egzekucje są wykonywane po przeciętnie siedmioletnim okresie oczekiwania skazanych w więzieniu²⁹.

Różne są sposoby wykonywania kary śmierci, a mianowicie: krzesło elektryczne, komora gazowa, zastrzyk ze środkiem powodującym śmierć, rozstrzelanie, powie-

²⁴ Szerzej: D. A. Szestakow, *Problemy ograniczenia stosowania kary pozbawienia wolności oraz zniesienia kary śmierci*, PWP 1999, nr 22, s. 142; M. Mittera, M. Zubik, *Kara śmierci w świetle doświadczeń...*, s. 47 i n.

²⁵ Zob. D. A. Szestakow, *Problemy ograniczenia stosowania kary pozbawienia wolności...*, s. 142.

²⁶ Np. za zabójstwo prezydenta, wiceprezydenta, sędziego Sądu Najwyższego, członka Kongresu, za morderstwo popełnione przez skazanego w więzieniu federalnym, morderstwo popełnione przez więźnia, który uciekł z więzienia federalnego, nadużycie seksualne ze skutkiem śmiertelnym, wykorzystywanie seksualne dzieci ze skutkiem śmiertelnym, zabójstwo na zamówienie, spowodowanie śmierci w wyniku na napadu na bank, porwanie ze skutkiem śmiertelnym, zabójstwo zagranicznego urzędnika. Szerzej o tej ustawie zob. m.in. B. Stańdo-Kawecka, *Uwarunkowania i efekty współczesnej amerykańskiej polityki karnej*, PWP 1997, nr 14, s. 103; M. Płatek, *Nowa ustawa o zapobieganiu przestępczości w Stanach Zjednoczonych Ameryki*, PiP 1995, nr 3, s. 66 i n.

²⁷ Alaska, Hawaje, Iowa, Maine, Massachusetts, Michigan, Minnesota, Pn. Dakota, Rhode Island, Vermont, Zachodnia Wirginia, Wisconsin i w Dystrykcie Columbia. Za <http://www.amnestyusa.org/rightsforall/juvenile/dp/section2.html>.

²⁸ Dane na podstawie informacji zamieszczonych na stronach internetowych Amnesty International USA z 4 czerwca 2004 r. <http://www.amnestyusa.org/abolish/listbystate.do> oraz <http://www.amnestyusa.org/abolish/listbyyear.do>.

²⁹ Szerzej: R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Zakamycze 2003, s. 249.

szenie, a nawet ukamienowanie (Pakistan)³⁰. W USA w większości stanów skazanym pozostawia się możliwość wyboru egzekucji.

Problem kary śmierci powraca co pewien czas w dyskusjach politycznych, szczególnie w okresach przedwyborczych. Równie często pojawia się w dyskusjach społecznych, gdy środki masowego przekazu informują o szczególnie drastycznych zbrodniach (np. Anglia, Polska³¹). Dyskusje te obejmują coraz szersze kręgi, ponieważ społeczeństwa czują się zagrożone przestępczością. Nie jest to zagrożenie wymaginowane, bowiem w ostatnich latach odnotowywany jest wzrost przestępczości w wielu państwach, nawet w takich jak Szwecja, Norwegia³², które dotychczas uchodziły za oazy spokoju. Wzrasta nie tylko liczba przestępstw tradycyjnych, skierowanych przeciwko życiu i zdrowiu (zabójstwa, gwałty, pobicia), a także przeciwko mieniu (kradzieże, włamania, rozboje często z użyciem broni palnej), ale pojawiają się nowe formy przestępczości (tzw. przestępczość nowoczesna), szczególnie groźna, jak handel narkotykami, korupcja, przestępczość zorganizowana w formach transgranicznych, handel bronią, nowe postacie przestępczości gospodarczej³³. Niemniej istotnym przyczynkiem do tych dyskusji są pojawiające się w różnych częściach naszego globu ataki terrorystyczne, w których traci życie wiele przypadkowych osób³⁴. Ludzie, nie dostrzegając efektów działalności organów powołanych do ścigania przestępców, upatrują w karze śmierci jedyny skuteczny środek umożliwiający eliminację przestępców – a tym samym odstraszenie potencjalnych sprawców przestępstw. Należy podkreślić jednak, że żadne państwo, które zniosło karę śmierci, nie powróciło do niej w minionym dwudziestolecu i nie powinno to nastąpić. Przywrócenie kary śmierci bowiem nie może być środkiem zapewnienia społeczeństwu poczucia bezpieczeństwa. Może je zapewniać skuteczna działalność organów powołanych do zapobiegania i ścigania przestępstw.

³⁰ Zob. D. A. Szestakow, *Problemy ograniczenia stosowania kary...*, s. 142; R. Tokarczyk, *Prawo amerykańskie*, Zakamycze 2003, s. 248, oraz tego autora, *Główne elementy amerykańskiego prawa karnego*, „Prokuratura i Prawo” 1997, nr 4, s. 17–18.

³¹ Zob. projekt PIS <http://www.pisorg.pl/aktualności/news/2004/2004-07-15.htm>.

³² Zob. A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas przestępczości 3*, Warszawa 2003, s. 223 i n.

³³ Szerzej zob. m.in.: B. Stańdo-Kawecka, *Uwarunkowania i efekty współczesnej amerykańskiej polityki karnej*, PWP 1997, nr 14, s. 105–106; P. Stępnia, *Środowisko otwarte jako alternatywa dla więzienia. Z doświadczeń francuskich*, Poznań 1998, s. 8 oraz tego autora, *Wymiar sprawiedliwości i praca socjalna w krajach Europy Zachodniej*, Poznań 1997, s. 15 i n.; M. Filar, *System wymiaru sprawiedliwości a strategia zwalczania przestępczości*, PPK 1993, nr 8, s. 48; G. Engstrom, *Polityka kryminalna w Szwecji*, PWP 1996, nr 12–13, s. 28; K. Buchała, *Prawo karne a nowe formy i techniki przestępczości*, red. H. J. Hirsch, P. Hofmański, E. W. Pływaczewski, C. Roxin, Białystok 1997, s. 16–17; E. Pływaczewski, G. B. Szczygieł, *Aktualne tendencje przestępczości a reforma penitencjarna (w:) Problemy więznicstwa u progu XXI wieku*, red. B. Hołyst i S. Redo, Warszawa–Wiedeń–Poznań–Kalisz 2001, s. 41.

³⁴ Rosja, USA, Madryt.